

LATINISTI U STARIM HRVATSKIM KNJIŽNICAMA

Nevenka Bezić-Božanić

Knjiga, taj pradavni pratilac ljudskog bića, spominje se na tlu Dalmacije u pisanim izvorima od ranog srednjeg vijeka. Rukopisne knjige činile su već u 11. stoljeću manje knjižnice po samostanima, da bi se već u ispravama 14. stoljeća spominjale u kućama plemića i imućnijih građana.¹ Knjiga je bila izuzetno cijenjena od svog vlasnika, bilježila se u oporukama, služila kao zalag dugovima i u raznim se prigodama prodavala kao i ostali vrijedni upotrební predmeti. Koliko je čovjek onog vremena imao osjećaja i ljubavi za knjigu, vidljivo je iz opisa vrednijih uveza u oporukama i popisima ostavština. Iz tih izvora su naša saznanja da su se knjige od 14. do 16. stoljeća uvezivale u finu kožu, srebro, baršun, svilu i pločice od roga, ukrašavale pozlaćenim i srebrnim zakovicama, kopčama i slično.²

Ekonomska moć pojedinih obitelji uvjetovala je i razvitak duhovne kulture, pa kad danas usporedimo popise obiteljskih knjižnica od 14. do 16. stoljeća u Zadru, Šibeniku, Trogiru, Splitu, Hvaru, Korčuli, Dubrovniku, uočít ćemo da su se u tim knjižnicama nalazila najznačajnija djela suvremenih evropskih književnika, povjesnika, prirodnjaka, grčkih i rimskih klasika, te razni priručnici. Unatoč tome što još uvijek povijest dalmatinskih knjižica kao i djela što su se od tih knjižica saču-

vala do naših dana nisu dovoljno istraženi, moguće je doći do nekih zaključaka na temelju arhivskih podataka i objavljenih bibliografija.³

Knjižnice su se stvarale prema sklonostima vlasnika, po čuvenju pojedinih pisaca i po nasljedstvu, jer su se knjige kao posebne vrijednosti ostavljale rodbini, prijateljima i crkvenim bibliotekama stoga što je vlasnik iskreno želio da one dođu u prave ruke, da se dalje koriste i čuvaju. Mnogi naši ljudi školovali su se na sveučilištima srednje Evrope i Apeninskog poluotoka, putovali, bivali poslanici na evropskim dvorovima, u Ugarskoj i Mlecima, Rimu i drugim većim evropskim središtima, gdje su imali prilike nabaviti knjige, upoznati kulturu drugih naroda i proširiti svoja znanstvena i književna saznanja. No kulturna klima na našoj obali i brojni domaći pisci uvjetovali su u 15. i 16. stoljeću veliko zanimanje za knjigu. Čitav niz već stvorenih biblioteka po samostanima, osnivanje crkvenih i svjetovnih škola također su potakli zanimanje za pisanu riječ. Poznate knjižnice zadarskih obitelji iz 14. stoljeća, obitelji Garagnin u Trogiru, knjižnice većeg broja uglednih Splitsana među kojima se ističe ona Marka Marulića,⁴ obitelji Žilković i Korčuli i niz drugih ukazuju da su njihovi vlasnici pratili kulturna zbivanja u Evropi i nabavljali knjige poznatih književnika i znanstvenika svog vremena. Knjige su se nabavljale na različite načine, pa su se više puta nalazile i na popisu stvari koje su pojedini zapovjednici brodova trebali kupiti u Mlecima. Nerijetko bi se uz skupocjene haljine, nakit i slično našao i naslov neke knjige, što su pomorci trebali nabaviti najčešće u Veneciji.

Arhivski izvori spominju i pomno čuvanje knjiga, pa su se one spremale u škrinje, držale na policama pisanih stolova koji su bili toliko visoki da je pisar stajao na nogama, a već u 16. stoljeću nalazimo i posebne ostakljene ormare za čuvanje knjiga.⁵

Osim obiteljskih knjižnica u dalmatinskim samostanima i kaptolima, postojale su veće knjižnice što su nastajale najčešće darovnicama pojedinaca. Tim knjižnicama služili su se učeni svećenici i redovnici. Koristili su se njima za vlastito obrazovanje, propovijedi, ali i za školovanje brojnih mladih ljudi opredijeljenih za crkvena i svjetovna zanimanja koji su u takvim sredinama jedino i imali mogućnost stjecanja prvih pismenih poduka.⁶

U Hvaru je na primjer utemeljena biblioteka s knjigama koje je darovao biskup Toma Tomasini prema popisu u njegovoj oporuci iz 1461. godine. Slijedi potom niz darovnica, pa se biblioteka toliko proširila, da je 1759. godine sagrađen i posebni prostor iznad sakristije stolnice u ko-

jem se i danas čuvaju te knjige. Prema Pribojeviću, već za njegova života u prvoj polovini 16. stoljeća postojale su u Hvaru još i dvije samostanske biblioteke, dominikanska i franjevačka, od kojih je franjevačka sačuvana sve do naših dana.⁷ Potkraj 15. i početkom 16. stoljeća gotovo svi dalmatinski samostani imaju svoje knjižice s djelomično sačuvanim fundusom od svog začetka, ali još uvijek nedovoljno proučenim, isto tako i kao značajna biblioteka splitskog sjemeništa utemeljena prvih godina 18. stoljeća od Splitsanina Ivana Paštrića, istaknutog filologa nastanjenog u Rimu. Prema sačuvanim izvorima i popisu sjemenišne biblioteke iz 1757. godine, vidljivo je njegovo zanimanje za domaće pisce na latinskom i hrvatskom jeziku kao i za djela stare klasične književnosti.⁸

Veze dalmatinskih intelektualaca i umjetnika s dvorom ugarskog kralja Matije Korvina omogućile su i kulturnu razmjenu, pa se preko pojedinih darovnica i ostavština dio knjiga iz toga kulturnog kruga našao i u bibliotekama na primorju.⁹ Ni te knjige nisu većim dijelom nabrojene i tek su tu i tamo popisane skupno ili samo po naslovima, pa im je teško odrediti pisca te često i naslov. Tako se u biblioteci Splitsanina doktora Nikole Marulića iz 1663. godine nalazila knjiga poljskog humaniste Gregorija Polacha, odgojitelja Matije Korvina i prijatelja humaniste Ivana Viteza od Sredne.¹⁰ U popisima dalmatinskih knjižnica nalazile su se tiskane i rukopisne knjige na latinskom jeziku splitskog književnika Marka Marulića, Dubrovčanina Ludovika Crijevića Tuberona, Jurja Šizgorića i Ivana Polikarpa Severitana iz Šibenika, Trogiranina Koriolana Čipika, Mavra Orbinija, Franje Nigera, mletačkog humaniste hrvatskog porijekla, humaniste Mihovila Marula Tarkaniota, grčkog porijekla, koji je dio svog života proveo u Durovniku i drugih.

Neizmjerno se cijenio latinski jezik, pa je i većina knjiga u javnim i privatnim knjižnicama bila na tom jeziku.¹¹ Gotovo svaka od njih posjedovala je sve poznate rimske i grčke klasike, pa uz istaknute književnike nalazimo djela iz povijesti, filozofije, teologije, prirodnih nauka i slično. Koliko je latinski jezik bio oijenjen u Dalmaciji, kazuje i viški književnik i povjesnik Antun Matijašević Karamaneo koji sebe smatra latinskim pjesnikom i poznavaoce latinske stilstike, ali je njegov materinji jezik ilirski, dok se mletačkim jezikom, kako kaže u jednom stihu pisanom glagoljicom, služi samo u nuždi.¹²

Knjiga je usprkos teškim i sporim komunikacijama za ono doba brzo stizala na ove prostore, što se može ustanoviti uspoređivanjem s arhiv-

skim izvorima i sačuvanim djelima. Danas je nemoguće nabrojiti i opisati privatne knjižnice i opisati njihov sadržaj, jer su knjige obično za-bilježene samo ukupnim brojem, ali je očito da je u plemićkim i imu-nijim građanskim obiteljima u Dalmaciji knjiga bila vrlo cijenjena.¹³ Na to ukazuje i više sačuvanih oporuka, gdje vlasnici svoje omiljene knjige radije ostavljaju samostanskim bibliotekama nego nasljednicima za koje pretpostavljaju da ih neće čuvati onako kako one zaslužuju. Stoga samostanske biblioteke u Dalmaciji posjeduju brojna vrijedna djela različitih sadržaja, što je upravo i uvjetovalo tim darovnicama njihovu raznolikost.¹⁴

Potanja istraživanja arhivske građe te sačuvanih tiskanih i ruko-pisnih knjiga u starim dalmatinskim knjižnicama otkrit će još čitav niz dragocjenih podataka o tom važnom segmentu naše kulturne baštine, jer knjiga upravo najbolje i najupečatljivije oslikava i dokazuje kulturnu razinu jednog naroda.

BILJEŠKE

¹ H. Morović: Povijest knjižnica u gradu Splitu. Dio I, Zagreb 1971.

² N. Bezić-Božanić, Prilog proučavanju umjetničkog uveza knjiga u Dal-maciji. Zbornik Muzeja primenjene umetnosti 18, Beograd 1974, str. 81—90.

³ H. Morović: Bilješke uz Katalog Riceputijeve Ilirske biblioteke. Vjesnik bibliotekara Hrvatske, Zagreb IX, 1963, 1—2, str. 27—45. — Isti, O trogir-skoj knjižnici Garanjin-Fanfionja. Ibidem X, 1964, 3—4, str. 95—106. — Isti, O Biblioteci Markantuna De Dominisa. Ibidem, XXV, 1981, Zagreb 1983, str. 177—182. — J. Stipišić: Inventar zadarskog trgovca Mihovila iz Arhiva sv. Marije i njegovo značenje za kulturnu povijest Zadra. Zadarska revija 2—3, Zadar 1967, str. 186. — A. Kapor: Renesansna biblioteka Žilković u Korčuli. Bibliotekar, god. XVIII, br. 1—3, Beograd 1966, str. 97—188. — C. Fisković: kuća povjesnika Pavla Andreisa u Trogiru. Izdanje Historijskog arhiva u Spli-tu sv. 7, Split 1969, str. 214.

⁴ A. Zaninović: Marulićeve knjige u Dominikanskoj knjižnici u Splitu. Zbornik Marka Marulića, Zagreb 1950, str. 299—310. — P. Kolendić: Maruli-ćeve oporuka. Split 1924, 32 str.

⁵ N. Bezić Božanić: Renesansni umjetnički obrt u Dalmaciji, Dani Hvar-skog kazališta, knj. III, Split 1976, str. 353. — Ista, Unutrašnjost dalmatinske kuće — prostor za scenske priredbe XVII stoljeća. Ibidem, knj. IV. Split 1977, str. 343.

⁶ Š. Jurić: O knjižnici samostana franjevac konventualaca sv. Frane u Šibeniku. Kulturna baština samostana sv. Frane u Šibeniku, Zadar 1968, str. 39—88. — A. Jutronic: Andrija Staničić (1706—1778) i popis knjiga franjevač-

ke biblioteke u Sumartinu od g. 1769. Starine JAZU, knj. 48, Zagreb 1958, str. 249—273. — J. Soldo: Samostan sv. Lovre u Šibeniku. Zbornik Kačić, Split 1967, str. 11, 17. — N. Bezić-Božanić: Popis biblioteke Franjevačkog samostana u Zaostrogu iz 1741. godine. Bibliotekar 1—2, Beograd 1975, str. 128—146.

⁷ M. Vukelić-Novak: Kaptolska knjižnica u Hvaru. Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku I, Dubrovnik 1958, str. 343—358.

⁸ I. Banić: Fond Paštrićevih knjiga u »Biblioteci Ivan Paštrić« Nadbiskupskog sjemeništa u Splitu. Ivan Paštrić, život, djelo i suvremenici. Split 1988, str. 85—106.

⁹ C. Fisković: Umjetničke veze Mađarske i Dalmacije u srednjem vijeku i renesansi. Mogućnosti br. 4—5, Split 1965, str. 493—511.

¹⁰ H. Morović: (1), str. 98.

¹¹ Biblioteka Garagnin-Fanfogna nalazi se danas u sklopu Muzeja grada Trogira.

¹² G. Novak: Vis. Zagreb 1961, str. 155—180.

¹³ Primjerice jedna od većih i zanimljivijih, a dosada i nepoznatih privatnih knjižnica jest ona obitelji Soppe u Zadru, prema popisu sastavljenom 19. lipnja 1670. godine nakon smrti pokojnog Jerolima. U kući se nalazila posebna prostorija pod nazivom STUDIO u kojoj je bila smještena biblioteka i galerija sa 51 slikom različitog sadržaja. Prema sačuvanom popisu, bilo je 289 knjiga rukopisnih i tiskanih, raznih struka, zacijelo sakupljenih u toku više generacija. Bilo je tu niz klasičnih djela, rječnika, Zadarski, Hvarski i Mletački statut i drugi sadržaji, iz kojih izdvajamo tek nekoliko naslova:

Noe libri degli testi ciuili et canonizi

Altri noe libri uechi degli testi ciuili et canonizi

Un libro intitolato codice Justiniani uechio

Unaltro simile do. Cactonio firmioni

Unaltro rotto inscrito epistole ouidij

Un libro con tauole rotto sfocato dell' Virgilio

Unaltra simile inscrito storia Marcello

Un statuto ueneto con tauole rotte

Un libro in tauole do. Oratio Torquato

In libro con tauole di Valerio masimo

Un libro in carton di crispo salistaj

Un libro di Virgilio mantouani

Un libro stato di Lesina

Un libretto di otava detto homero

Un altro di Marco Tulio Cicerone do. epistole

Un libretto di sesto decimo, detaforis ouidii

Unaltro simile di quinto oratio flaco

Unaltro simile inscrito donubiones Ciceronis

Un simile rotto do. fragmenti istorici

Un libro rotto inscrito paradoni M.T.C.

Uno simile inscrito affitonij sofiste

Un libretto delli miraculi della Madona rotto

Unaltro simile scritto à mano in materia delli consigli è coleggi

Un libro di comentari di salmi dauidi autor incognito

Un libro di Sabelico di storia ueneta

Un libretto detto uocabolario di auto. Hebrienze
 Un statuto uenetian
 Un libretto detto Imperatoris Giustiniani
 Un libretto detto dicionario Ciceroniano
 Un libretto della uita di S. Gerolamo
 Un libretto delle metamorfosi platonici
 Un libretto delle oracion di tulio Cicerone
 Un libretto delle metamorfosi apolei platonici
 Un libretto di Concilio tridentino
 Un libro con tauole detto Eusebio caeriensis
 Un dicionario uolgar è latino
 Un libro di M. Tulio Cicerone
 Un libro di Gallo salusti
 Un libretto rotto di porti uenete
 Un libretto di oratio flauo
 Un libretto detto Aristotile
 Un libro do. Julij Cesaris Comentario
 Un libro di Federico Gruzola
 Un statuto zaratin Un libro con tauole scritto di ricette medicinali
 Invenari 149. Historijski arhiv — Zadar

¹⁴ V. Gerersdorfer: Stanje evropskih i izvanevropskih knjižnica u VII stoljeću. Zadarska revija 1, Zadar 198, str. 152—158.

¹⁵ U rujnu 1989. godine u Splitu za vrijeme trajanja »Knjige Mediterana« priređena je izložba inkunabula u Franjevačkom samostanu na Dobrom. Bio je to izbor onih najzanimljivijih iz splitskih knjižnica, i to je prvi put da se pokušao sačiniti njihov popis i prikazati ih u javnosti.